

ЕЛИЗАБЕТ ЩРЪОКЕР
приноси към философията на
ХУСЕРЛ

и з б р а н и е с е т а

Превод

С. Маринова, Д. Илинова, С. Събева, С. Енева,

Редакция

Светлана Събева

Издателска
къща

София
1999

да този процес, който за Хусерл се е разкривал като генезис на смисъл, но съществува обаче единствено като кумулативен процес на прогресиращи смислоучредявания на обективни предметни конституции. Това не остава без последствия и за разбирането на обективността и общовалидността на научното знание, към което и двамата – и Дилтай, и Хусерл – изрично са се придържали.

При Дилтай обаче изглежда, че тази проблематика загубва контурите си в степента, в която той допуска тя да отиде на заден план заедно с неговите исторически обусловени и останали си ограничени общи понятия, както например това за *тип*.

При Хусерл, напротив, тя отново излиза на преден план, като сега и по-ранната му феноменология е самокритично разкрита като "предразсъдък, произтичащ от седиментирането на традициите", и се стига до познанието, че ние сме това, което сме, само като наследници на миналото (*Hua XIV, 222ff.; Hua VI, 16, 72*). Това със сигурност е трябвало да доведе до критично преосмисляне на претенцията за научност на трансценденталната феноменология. От Хусерл обаче не научаваме нищо по-конкретно по този въпрос. Така неговото отношение към Дилтай остава неизяснено.

Това, че Хусерл докрай е държал на феноменологията като строга наука, при все че тъкмо за нея и в нея е съзирал в нарастваща степен ролята и функцията на историята, прави видима една противоречивост в неговото жизнено творчество, относно която биват блокирани всякакви опити за хармонизиране не само от едно отнасящо се до предмета раздвояване, но и от един личностен конфликт.

В това отношение обаче и при Дилтай в крайна сметка нещата не стоят принципно различно. Когато Дилтай се мъчи над въпроса как всред цялата историческа относителност на живота може да се постигне обективност и как на образуванията на обективния дух да се гарантира задължителността на едно научно разбиране, то от гледна точка на апориите, които докрай са измъчвали и двамата, той остава съвсем близо до Хусерл, макар и да е пълната му противоположност по отношение на перспективата и начина на гледане.

ЖИЗНЕНИЯТ СВЯТ ЧРЕЗ НАУКАТА: КЪМ СТРУКТУРНАТА ПРОМЯНА НА ОПИТА ЗА СВЕТА И НА ОПИТА ЗА СЕБЕ СИ*

1. Към поставянето на проблема

Откакто се е наложило като едно от ключовите понятия в късното творчество на Хусерл, понятието "жизнен свят" се е превърнало в средище на оживени и в известен смисъл световни дискусии. Тези дискусии отдавна са надхвърлили онзи проблематичен контекст, в който Хусерл въвежда понятието "жизнен свят", и въпреки това те и до днес се оказват обвързани по особен начин с него дори и там, където става дума за съвсем различни проблеми и където се разгръщат проблемни перспективи, които взривяват рамката на Хусерловия проект. Причините за подобно обвързване са най-различни. Ако се абстрахираме от това, че последното произведение на Хусерл не е могло да не остане фрагментарно и че според самия му автор то е било пълно с пропуски, неясноти и противоречия, които той не успява да коригира, то преди всичко по-широката рамка на отнасяне, в която Хусерл поставя проблемите на жизнения свят, е онова, което и до днес продължава постоянно да провокира нови опити за проясняване и което успява да осигури на темата за жизнения свят трайна актуалност, и то далеч извън рамката на Хусерловите цели.¹

* Текстът е публикуван в (и преведен от): *Protosozilogie*, Heft 5, 1993, S. 28-47; бел. бълг. издател.

¹ След една започнала преди години в тази връзка дискусия върху Хусерл в Е. Ströker (Hrsg.), *Lebenswelt und Wissenschaft in der Philosophie Edmund Husserls*, Frankfurt am Main 1979, тази тематика се разраства многократно, отчасти и в по-диференцираното разглеждане на жизнената проблематика. Вж. между другото А. Schütz/Th. Luckmann, *Strukturen der Lebenswelt*, Frankfurt am Main 1979; G. Böhme/M. v. Engelhardt (Hrsg.), *Entfremdete Wissenschaft*, Frankfurt am Main 1979; R. Welter,

Хусерл забелязва още съвсем рано една кризисна ситуация на нашия континент, която е могла да се разпознае по духовните и политически конфликти през първите десетилетия на нашия век. Хусерл споделя съзнанието за 'Кризата на европейската култура' с много от съвременниците си. За разлика от повечето от тях обаче той вижда в много по-голяма степен условията за тази криза в едно особено безсилие на философията: според него е застрашена не само нейната собствена научност; за него е съвсем очевидно и нейното безсилие по отношение на непрекъснатото разгръщащите се и разклоняващи се отделни науки, чието скрито единство философията вече не може да изяви поради липса на каквато и да е обратна връзка и на задълбочена рефлексия върху техните последни основания.

Това, че позитивността на естествените науки, която не се интересува от техните предпоставки, наистина гарантира способността им да напредват, но че техният ефективен напредък изисква и своята цена, и то тъкмо там, където надвишава кредитите на разбирането, се проявява все по-ясно при математическите науки, чието начало се поставя с Галилеево-Нютоновата физика. "Успехите на науката не са ни обогатили с прозрения. Те ни най-малко не са допринесли за това, светът да стане по-разбираем; чрез тях той е станал само по-полезен за нас", констатира Хусерл още през 1912 г., повече от две десетилетия преди да започне да се занимава по същество с темата за кризата, и не се колебае да говори дори за едно "станало непоносимо кризисно състояние на разума".² Нескритият патос на този Хусерлов израз се обяснява по онова време както с целта на науката, така и с формулираната по нов начин крайна цел на неговата философия. Произлязла от потребностите и интересите на хората, науката наистина се е откъснала от произхода си в актуалния живот чрез крайно специфични и силно диференцирани идеализиращи и математизиращи постижения и, както по всичко личи, е придобила самостоятелно съществуване, което твърде лесно намира признание в използването на израза "свят на науката"; и все пак нейната цел и смисъл се състоят преди всичко в това, тя да служи "за ориентация в света на актуалния опит, в който всички ние живеем и

Der Begriff der Lebenswelt. Theorien vortheoretischer Erfahrung, München 1986; R. Grathoff, *Milieu und Lebenswelt*, Frankfurt am Main 1989; C.F. Gethmann (Hrsg.), *Lebenswelt und Wissenschaft. Studien zum Verhältnis von Phänomenologie und Wissenschaftstheorie*, Bonn 1991.

2 E. Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Drittes Buch, *Husserliana* V, Den Haag 1952, S. 96. Тук Хусерл се позовава преди всичко върху естествените и техническите науки, както това се прави и в настоящата статия.

действаме".³ Поради това задачата на философията да върне на науката нейната жизнена значимост трябва да бъде призната за една от нейните най-съществени задачи.

Хусерловото предложение за разрешаване на проблема, което е по-скоро скицирано, отколкото детайлно разработено, и което е представено екземплярно в малко на брой частични текстове, се основава по същество върху идеята, науката да се разбира като седиментирана история на смисъла. Защото за Хусерл е решаващо да постави самото изясняване на смисъла на науката в нова светлина на питане: при изследването на нейните условия науката, като един път възникнало и влязло в историята културно постижение на човека, трябва да бъде проследена в по-дълбоките слоеве на нейната историко-генетическа 'конституция'; и чрез едно по този начин чуждо на традиционната историческа наука смисло-историческо проникване в по-рано заедествани конституции на предметите на науката трябва в крайна сметка да се разчисти затрупаната 'почва', от която първоначално израства науката, при това – не като "завършено наследство под формата на документиращи изречения, а като живо, продуктивно разгръщащо се образуване на смисъл."⁴ Според Хусерл единствено от тази гледна точка е възможно в крайна сметка да се разбере кое определя научната активност във всеки отделен случай и какво е постигнала и продължава да постига тя и – не на последно място – какво е направила и все още продължава да прави от самата тази почва, непрекъснато преобразувайки я.

Тази 'почва' при Хусерл не е нищо друго освен 'жизненият свят' – и все пак, доколкото като такъв последният в никакъв случай не е разбираем още при естественото живяване в света, тази 'почва' не съвпада с жизнения свят "в неговата пълна конкретност". Тъкмо обратното: нашият конкретен жизнен свят проявява характеристики, които създават впечатлението, че той не е пригоден да функционира като смислов фундамент на науката. Неговата най-обща субективна относителност, неговото постоянно историческо и социо-културно изменение, неговата изместваща се центрираност около хора и групи, които той разчленява на близък и далечен свят и дори на цяла поредица от особени светове, с повече или по-малко устойчиви или подвижни граници, хоризонти, свързани всеки път по различен начин с другите в различни пространства и времена – всичко това са факти,

3 E. Husserl, *Ideen*, Erstes Buch, *Husserliana* III/1, 1976, S. 83.

4 E. Husserl, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*, *Husserliana* VI, 1954, S. 375. Св. и E. Ströker, *Phänomenologische Studien*, Frankfurt am Main 1987, 75-93; S. 139-159.

подлежащи на най-разнообразни исторически, социологически, културно-антропологически анализи. Те обаче очевидно не са годни да служат на конститутивно-генетичното обосноваване тъкмо на онези науки, които оставят всяко отнасяне до субекта толкова далече зад себе си, че методическото елиминирание даже и на занимаващия се с наука субект става основен белег на техния напредък.

Така и онзи жизнен свят, в който според Хусерл могат да се открият смисловите начала на тези науки, не е нещо, което е непосредствено или дори само опосредено дадено. По-скоро този жизнен свят трябва на първо място да се освободи от непосредствено даденото; и неговото разкриване се осъществява само благодарение на една точно определена и вече в рамките на самата феноменологическа методика твърде особена перспектива на питане, в която в най-добрия случай жизненият свят може да придобие *функцията* си на 'почва' на науките. Извън подобна перспектива обаче той съществува в толкова малка степен, че като такъв не спада дори и към проблемното всекидневие на нашия обикновен земен живот.

Тук не е необходимо да се проследяват подробно трудностите, които Хусерл среща и е трябвало да срещне при своето изследване на жизнения свят. Не е необходимо да се проследяват и апориите – както предотвратимите, така и неизбежните, – в които той се оказва заплетен, още повече, че тъкмо към края на своето произведение той не пести и радикалността на критичния самоанализ. Следващите по-долу разяснения не са замислени и като принос към философията на Хусерл. Те не могат и не искат да отрекат неговото наследство, но се стремят да удържат дистанция от всички методически и съдържателни констатации и предварителни решения, които Хусерл взема повече или по-малко незабелязано.

Вече самата тема, която е избрана, насочва към едно по-различно измерение на поставянето на проблема. На пръв поглед тя би могла да изглежда само като инверсия на обичайното философско проблематизиране на жизнения свят: вместо фундиране и обосноваване на науките в жизнения свят – тяхното фокусиране от гледна точка на фундираното; вместо традиционния въпрос за условията за възможност на науката тук се поставя по-скоро обратният въпрос – за тези условия на жизнения свят, които намират място в науката – разбира се, не като трансцендентални условия, а като емпирично-фактически условия, които имат известни последици за нашия опит за света и за живота тук и сега. Става дума следователно не за смислово-генетично реактивиране на

седиментирани смислови слоеве с цел да се разбере науката и по този начин да ѝ се върне по възможност нещо от значимостта ѝ за нашите непосредствени жизнени процеси; както по всичко личи, става дума по-скоро за това, тя да се приеме, а заедно с това да се приеме и онзи смислов дефицит на жизнената ни ориентация чрез наука, който е трябвало да бъде преодолян или поне компенсиран от философията.

Следващите по-долу върху строго ограничено пространство разяснения не могат да отговорят на подобни очаквания, а и нямат намерение отново да ги събуждат. Тяхната претенция е по-скромна: те насочват погледа не към нещо ново, неочаквано, а се ориентират по-скоро към известното и познатото. На евентуалното възражение, че подобно начинание е излишно, бихме искали да отговорим, че тези разяснения се опитват да насочат вниманието и към имплицитни предпоставки, към онова, което е само загатнато и което оказва въздействие при някои научни изследвания на жизнения свят не по-малко от приетото на доверие, което ги предхожда, и това въздействие е толкова по-продължително, колкото по-малко се говори за него. Експлицирането на загатнатото не се ограничава обаче само до това, да се повтори просто в сбита форма едно вече налично знание, сякаш преди това то не е било друго, различно от онова, което се проявява при неговото изразяване – това би било едно затрудняващо погрешно допускане тъкмо по отношение на специфичното за жизнения свят знание, което присъства чрез мълчаливото си участие в нашите всекидневни форми на поведение и действие. Много по-важно е скритите дадености да се направят изразими с думи, за да получат имена – било то само при преобразуването им чрез средствата на езика – и за да могат да станат достъпни за аргументи, които се налагат при рефлектирането върху проблемите на жизнения свят, и не на последно място – във всички философски и специализирани теории за него.

Подобни съображения могат да се считат за донаучни. И те наистина се стремят да съответстват на това определение: от една страна, като превръщат често срещашото се говорене за един 'донаучен жизнен свят' в свой предмет, от друга, като подлагат на точна проверка – чрез разрешаване на парадокса, при който онзи начин на говорене може да изглежда в еднаква степен и смислен, и безсмислен – многократно констатираната структурна промяна, която се осъществява в частност в съвременния ни жизнено-светови опит, без при това да привличат методи от специализираните дисциплини.

2. Донаучен жизнен свят - фикция и действителност

Изразът "жизнен свят", който не случайно и не поради недостатъчна прецизност на понятията се употребява често лумислено, носи със себе си обикновено онзи предикат, който, както по всички личи, е замислен като квалифициращ, който обаче едва ли може да се счита за специфициращ: 'донаучният' жизнен свят никъде не е намерил своята противоположност в един научен 'жизнен свят', а пък говоренето за постнаучен жизнен свят би могло да предизвика само учудване. Какво обаче би могло да означава по-точно това, че вземането на света на човешкото съществуване в неговите всекидневни дела или на света на действията и страданията на хората в съвместния им живот с другите или с другия просто като жизнен свят се преживява като недостатъчно и допълнително му се приписва донаучност?

Въпросът зататва една проблематика, която е станала наложителна не на последно място от гледна точка на отношенията на зависимост между жизнен свят и наука. Тъй като донаучният жизнен свят обикновено не се свързва с една или друга жизнена единица на архаични човешки групи или с каквото и да е друго човешко обединение, чиято култура никога не е имала нещо общо с науката в нашия смисъл на това понятие. За тях и обозначението на техния жизнен свят като донаучен не би имало очевидно никакъв смисъл. От тази гледна точка характеризирането на един жизнен свят като донаучен е оправдано само тогава, когато става дума за такъв жизнен свят, който би могъл да се разпознае или поне да се мисли като предхождащ науката. Тогава неговата първичност по отношение на науката би могла да се схване или като времено-историческа или като систематична, теоретико-обосноваваща.

Все пак трябва да се види, че подобно "предн-това" води както в единия, така и в другия случай до сериозни трудности. Във времеви аспект то не би могло да означава нещо повече от едно направно чрез историческа ретроспекция разчленяване, което вече като такова е проблематично. В противовес на това един последователно теоретически разбиран донаучен жизнен свят, при условие че този предикат се схваща съвсем буквално, не би бил нищо друго освен една, макар може би не веднага проницаема фикция. Тъй като и в двата случая смисълът на донаучността има очевидно своите основания в повече или по-малко експлицитно- то допускане, че за жизнен свят става дума в такъв смисъл,

че в него просто 'все още' не са открити фундаментите, които са необходими за изграждане на науката, и че тези фундаменти трябва само да се освободят от покриващите ги слоеве, за да се открие така нареченият "донаучен жизнен свят" като основа на науката. Това допускане се подхранва не само от метафората за "почвата", то се поддържа не само и от схващането за някои общи структури на жизнения свят - независимо дали става дума за най-често привличаната пространствено-времева структура или за известни отношения на зависимост между вещност, респ. материалност, и каузалност - структури, които трябва да бъдат едновременно жизнено-светово изградени и готови за научно преобразуване и прецизно разделящо разработване съобразно съответните концепции на физическата наука.

В какво обаче се състоят по-точно трудностите и дори абсурдите на подобно схващане за донаучния жизнен свят? И дали, от друга страна, говоренето за него няма все пак напълно приемлив смисъл? То изглежда никъде да не среща неразбиране, никъде да не създава объркване и дори не изисква по-голяма прецизност, шом като от контекста, в който се употребява, стане достатъчно ясно - както между впрочем при всички силно зависими от контекста понятия - какво точно означава понятието "донаучност".

Често не се има предвид нищо друго освен жизнен свят с определени хоризонти, единствено в границите на който той може да стане свят за конкретния опит, и то като особен свят лотолакова, доколкото той допуска други до себе си и извън себе си, чтето многообразието е принципно неограничено. Някои професионални светове могат да бъдат причислени към него. Това, което се среща в тях, се проявява в културни предикати, които не са обусловени от науката. То очертава сфери на опита за човешките възприятия и преобразувания на света, който от своя страна по никакъв начин не включват научни определения. Също и някои други социални светове могат да бъдат обозначени като донаучни жизнени светове в същия смисъл: особените светове на определени обществени групи или на определена социална среда, който също участват във формирането на възприемането на света и опита за света, със собствени или ограничени по друг начин възможности за жизнена ориентация.

Ако трябва да се дадат примери за това, то най-лесно те биха могли да се набавят от областите на занаятите и изкуството, както и на някои социални и педагогически в широкия смисъл на думата, а също и политически дейности. И все пак всеки от тези примери би бил подходящ да

постави тъкмо това под въпрос, което всъщност трябва да демонстрира. Тъй като какво би било 'донаучното' на един живен свят, който навсякъде - дори и там, където неговите хора изобщо не се занимават с наука и може би дори не знаят за нея - е все пак един изцяло научно обусловен свят? Но не само това, а и вилът на подобна детерминираност е онова, без което не може да се разбере какво превръща един 'донаучен живен свят' във фикция, и то по такъв начин, че от своя страна той може да придобие функции, свързани с тълкуването на актуалния живено-светови опит.

Теоретичните разяснения на отношението между живен свят и наука са застрашени обаче от едностранчивостта на един-единствен аспект. Техните опити да изяснят разглежданото отношение като отношение на обосноваване се ръководят повече или по-малко експлицитно от основното допускане, че науката произтича по такъв начин от живения свят, че самият живен свят всъщност изобщо не е засегнат от нейното възникване; че той е засегнат от науката само по обратен път, а именно, когато гарантираното научно познание намери приложение в него.

От тази гледна точка Хусерл вече успява да види необходимостта отношението между наука и живен свят да се изяснява по такъв начин, че и подобни обратни въздействия на науката върху живения свят да станат понятни. Но и за Хусерл те стават разбираеми само като съвкупността на знанията на научните резултати за живения свят, които поради това, че "непрекъснато се добавят към неговия собствен запас", в крайна сметка все повече и повече приналяжат към него. Тъкмо това "контрастиране и неразривно обединяване" Хусерл усеща като толкова фундаментален парадокс, че заради него той се вижда дори конфрнтиран с възможността за "безпочвеност на цялото ни досегашно философстване".⁵ Защото за него изглежда неразрешим абсурдът на един донаучен живен свят, който - било то и при едно адекватно тематизиране - трябва да бъде, от една страна, фундамент на значението на науката, от друга - все пак да може да отчита научните резултати по пътя на тяхното "вливане" в неговия запас.

Всъщност този абсурд би останал неразрешим, ако в него не действаха незабележимо две предпоставки, които по този начин не могат да бъдат удържани едновременно. От една страна, при онова парадоксално "както-така-и" се изхожда от това, че "неразривното обединяване" на живен свят и наука се осъществява като един вид съединяване, и

⁵ E. Husserl, *Ann.* 4. S. 134.

то чрез обогатяване на живения свят с получените от науката резултати. При това обаче се изпуска от поглед, че не само 'приложението' на науката променя живения свят, като подготвя основните условия, които правят възможно снабдяването на живения свят с технически продукти, а вече самият процес на придобиване на научни познания протича по такъв начин, че той се осъществява не просто *въз основа на* живено-световите дадености, а се разиграва буквално в тях и с тях. Във всеки случай, колкото по-категорично науките могат да се нарекат емпирични и дори експериментални науки, което означава, че те се интересуват не само от идеално-обективни образувания като структурите на формалната логика и на чистата математика, толкова по-неизбежно за тях е едно действие, което още при планирането на един експеримент, ръководещ дадена научна хипотеза, и при най-елементарните инструментални подготовителни работи си служи със живено-светови вещи и процеси и заедно с това преподрежда, реструктурира живения свят, обективира го поне в някоя негови сфери и го отчуждава като средство за една цел, която вече не е поставена непосредствено в живения свят. Това, което се случва обаче в цялото научно-експериментално действие, а именно проверката на една хипотеза или на едно теоретично допускане с огледа на тяхното потвърждаване, и то с цел придобиване на научно познание, има първоначално толкова малко общо с техническото действие, което е насочено към производството на полезни за живота блага, че при по-задълбочен анализ двете действия се оказват дори структурно различни.

За живения свят това означава, че той търпи влияние от науката не едновременно, когато осигурява на, тъй да се каже, завършените в зрялата си форма и напълно потвърдени теории условията за техническото прилагане на тяхното познание, а че е подложен на едно принципино уникално преобразуване още в момента, в който първият въпрос на един учен го използва за подготовката на даден експеримент. Особеността на това преобразуване се състои най-общо в това, че той е поставен в служба на едно познание, което като преднамерено чисто познание на природата не само няма своята цел в живения свят, но и което като познание за законите на природата със средствата на експеримента и математиката и с всички други форми на систематичния и методически контролиран стремеж към знание няма равно на себе си. Към това ще се върнем отново, когато разкрием онова измерение на питането, което позволява да се разбере тук само загатващата за себе си и междувременно вече поч-

ти непроницасма сложност поне в основните черти на нещото възникване.

Не може да е случайно, че втората от авете току-що споменати нерелектирани предпоставки се оказва замъгляване на един исторически фон. Нейното проявяване би могло да направи принципно разрешим парадокса, за който става дума тук, и да придаде траен смисъл на говоренето за доннаучен жизнен свят. При това все пак не става дума – дори и при цялото огромно многообразие на перспективите за изследване – за седиментирана история на смисъла, а за емпирична, основаваща се на факти история на науката.

Ако е вярно това, че и най-елементарните експериментални, подготвителни работи в науката служат за проверка на валидността на нейните хипотези и заседно с това обуславят промени в жизнения свят, то тогава те са в една и съща степен елемент на една научна и една жизнено-светова практика. Това, което по този начин – веднъж започнало – продължава в хода на развитие на науката, е създаването на инструменти, уреди и апарати за научните изследвания, както и за производството на блага с все по-увеличаващо се влияние в авете сфери на практиката. Новото, което по този начин навлиза в жизнения свят и се опознава в активното действие с него и накрая става близко, с времето намира място все повече в жизнено-световите зависимости на опита, и то толкова повече, колкото боравенето с него протича безпрепятствено и не се нуждае – изобщо или поне вече не – от научно обяснение на условията за неговото възникване. Това обаче означава, че в хода на своя исторически процес науката също участва постоянно в конституирането на жизнения свят, така че от своя страна тя придобива важна функция за напредващото преобразуване на жизнено-световия опит.⁶

За говоренето за доннаучен жизнен свят това означава, че по такъв начин той наистина не може да се срещне като смислов фундамент на науката; той обаче престава да бъде доннаучен тъкмо в момента, в който се вземе за подобен фундамент и вече със самото това бъде преобразуван. Това, което след и с утвърждаването на науката въпреки всичко го легитимира, е обстоятелството, че един вече добавен към него запас от предмети, събития и случки, които във въпросния момент са възникнали едновременно и посредством

6 Хусерл е видал много добре това "вливане" на науката в жизнения свят, но поради изключването на историческия хоризонт е успял да възприеме свързаните с това проблеми само като парадокси. Срв. по този въпрос E. Ströker, *Edmund Husserls transzendentaler Phänomenologie*, Frankfurt am Main 1987, S. 208.

науката, с теление на времето постепенно биват приети на доверие в жизнения свят и биват инкорпорирани в него с такава самопонятност, че наистина от гледна точка на новите процеси на развитие на науката и по отношение на тях те се разбират като 'донаучни'.

Друг смисъл на доннаучност на жизнения свят просто не може да бъде легитимиран: жизненият свят, който предхожда цялата наука, не е доннаучен свят, доколкото той по никакъв начин не прелага адекватни гледни точки за подобно характеризиране. Доколкото все пак се преживява като доннаучен свят, той е такъв само в първоначалното нерелектирано забравяне на научните предпоставки и на научните импликации, които не могат да бъдат вече актуално забравяне. За овладяването на жизнено-светови проблеми това забравяне е напълно оправдано и дори има своя собствена необходимост. Философската и научно-теоретичната рефлексия трябва все пак да напомня за това, че забравянето на доннаучния жизнен свят е исторически обусловено и че понятието за него е историческо понятие.

3. Жизненият свят във формирания от науката опит

Ако като жизнен свят се вземат всекидневните житейски обстоятелства с техните прилобности чрез повторение навиги в професионалната и частната сфера, то тогава изобщо не трябва да се привижда в него веднага наука, дори и при условие, че тя вече съществува като чисто изследователска практика. Така например през XVIII в. селското стопанство и занаятите, селският и градският живот остават първоначално до голяма степен незасегнати от бързия напредък на новата наука. Промениите, които настъпват в жизнения свят вселствие на науката преди революционната промяна на започващата техническа епоха около средата на века и които и без това проявяват влиянието си първо през по-продължителни периоди от време и с оглед на жизнената сфера – в различни времеви отрязъци, служат наистина на забележимото подобряване, облекчаване и изтъняване на воденето на живота, не водят обаче почти до никакви структурни изменения. В сферата на труда и битя, в строителното и транспортното дело, в хигиената и машиностроителното и транспортното добри инструменти, уреди и материали от най-различен вид разширяват рамката на традиционното и обичайното, без да я взривяват. Това, което обаче като първа 'индустриална революция' довежда и до първата дълбока промяна на жизнения

свят, става не само посредством науката. Комплексът от отношения на тази промяна найстина отлавна си пропраща път. Поне така изглежда при един исторически ретроспективен поглед, който винаги удржа и миналото бъдеще, когато в някое минало настояще то все още е било забулено бъдеще. Далеч от целия жизнен свят първите основополагащи предпоставки за промяна на света чрез наука се появяват заедно с едно *ново понятие за опита*. За разлика от опита, който се формира при непосредствената употреба на сетивата, научният опит се прави по нов начин, и то в буквалния смисъл на думата. Тъй като експерименталните средства за това служат не просто на разширяването на близките сфери на опита или на само постепено осъществяващото се повишаване на възможностите на традиционния опит; те предизвикват по-скоро и преди всичко дъбока промяна в разбирането на предметността на опита. Тази промяна като че ли засяга най-напред единствено сферата на научния опит. Но и в него тя се очертава вече като по-обхватна.

Опитът става най-напред и преди всичко *формиран от закони опит*. Науката за опита, която се стреми по същество към познание на законите, се нуждае от предварителни инструментални мерки за емпиричното потвърждаване на нейното познание по такъв начин, че чрез планомерната изолация и вариация на условията за появата на очаквани или предполагами феномени се намират точно такива, които се оказват по принцип винаги и навсякъде възпроизводими. Следователно като достъпно за опита важи само това, което се появява като отделен случай на една обща закономерност и придобива своята емпирична достоверност единствено от нея, докато уникалното, неповторимото няма място в него. Независимо от това, че мястото на уникалното и неповторимото е в света на човека – самият той нещо изключително уникално, индивидуално, – и независимо че тъкмо поради това за него е особено ценно неповторимото да бъде забелязано, исторически съхранено и превърнато в традиция, ориентираният към законите научен опит остава незасегнат от него до такава степен, че онези малености на опита, които не се получават на никакъв от познатите форми на закона, се възприемат като 'смущаващи' резултати и като такива дават само повод за по-нататъшни изследвания на закони.

На страната на субекта на познанието на това отговаря неговото строго методическо изключване. Науката не е могла да постигне по друг начин неограниченото универсализиране на своето познание освен чрез пълното си откъсване от познаващия; и в научното действие той е елиминиран като

индивидуален човешки субект и става произволно замением и в крайна сметка – заместим.

До каква степен проникващата заедно с това нова концепция за предмета на опита се отдалея от разбирането за жизнено-световите предмети в традиционното всекидневие, може да се забележи по-добре едва когато този вид предметност на опита бъде обвързан обратно със средствата, които са го породили. Техниката е тази, която – било то първоначално в установените форми, било то непосредствено след това и във все по-голяма степен като непрекъснато развиваща се образно изискванията на науката – се е погрижила за фундаменталната промяна на понятието за обект в науката. Колко радикална е в крайна сметка тази промяна, може да се разпознае първо по значението и функцията, който техническият уред има по същество като средство за научно познание. Тъй като, ако в същността му е заложено това, че неговата функционалност – за разлика от физическите сили на човека и естествените сетивни органи – може непрекъснато да бъде подобрявана, усъвършенствана, повишавана, то от една страна, на това съответства един принципно неограничен и неизчерпаем потенциал от нови предмети. От друга страна обаче, не може да не се забележи, че с него в научното конституиране на обекта и дори в обективизирането на света като цяло навлиза един особен вид случайност. Това, че научното познание е зависимо от състоянието на изследователската работа, е отлавна всепризната истина. Тя обаче едва ли е достатъчна, за да се признае функционалната зависимост на научното познание от средствата за неговото придобиване, при условие че не искаме с това да възприемем и онази принципна случайност, която представлява другата, оставаща скрита най-вече в сянката на методологическата рефлексия страна на конструираността на научните обекти.

Фактът, че онова, което в науката се нарича обект, вече не се определя от самия него, както се е мислело преди, а че се придобива по същество от възможностите за инструментално действие, не е могъл още от самото начало да има валидност единствено за обектите на изследване на чистата изследователска практика: новите научни понятия за опит и предметност на опита е трябвало да придобият валидност в не по-малка степен и за света на извъннаучния живот, и то толкова повече, колкото този свят попада във владението на научно-техническия разум.

Това в никакъв случай не става по такъв начин, сякаш би могло и да не стане. Навярно е възможно да си представим, че за напредъка на една емпирично-експериментална наука

би трябвало да започне такава развитие на техниката, което да е ориентирано изключително към нуждата от инструментални средства за целите на чистото познание и което да не се интересува от жизнено-световите отношения. Достатъчен е само опитът за подобна представа, за да се види, че тя не може да бъде реална човешка възможност. Не само нито едно изнамерено средство за постигането на определена цел не служи единствено на нея, сякаш не може да се използва и за друго, т.е. един вид "отчуждено от целта"; но и това, да не се стремим да извлечем от придобитите вече знания, независимо от какъв вид, печалби и за жизнения свят, влиза в дълбоко противоречие с човешките потребности и интереси, и дори необходимости. При това тъкмо в успешното използване на новата наука не само биха се проявили в по-голяма степен правилността и надеждността на нейните познания, но от него науката би могла да получи и съществена част от оправданието на усилията си и социалното си признание.

Това, което – станало доловимо преди всичко в един напредващ процес на използване на научни възгледи – по този начин навлиза все повече и повече в жизнения свят, е могло да остане скрито в своята принципна новост, даже чуждост дотогава, докато се е проявявало само в крайните продукти на този процес, в нови вещни блага като уреди и предмети за потребление. Фактът, че за разлика от по-старите продукти на закрепената в традиция занаятчийска техника подобни блага постепенно се появяват стандартизирани, нормирани и в непознато до преди това серийно производство, също е могло навярно да бъде интегрирано в жизнено-световото разбиране, доколкото и докато тяхното производство е изисквало все още относително малко частични процеси и е позволявало да се проникне в него чак до крайния продукт, и докато не на последно място и производствените места и техните социални обстоятелства не са се различавали значително от традиционното.

Тук обаче може би става дума за преходи, за начални опити за фундаментални изменения, които новата наука по силата на собствената си структура отдавна – и абсолютно необратимо – е била подготвила за жизнения свят. Това, което тя – с принципно неограничената възпроизводимост на експериментално подготвените природни ефекти, с методическото изключване на индивидуалния субект на изследователската работа, с принципно неограничените възможности за повишаване на ефективността на нейните средства за познание, с постоянното усъвършенстване и разширяване на нейните обекти на познание – успява да постигне за целите на изследването,

това от самото начало образува и основата за съответстващото преструктуриране на жизнения свят, в който – с безкрайните възможности за производство и увеличаване на технически възпроизводими, непознати дотогава вещи и процеси не по-малко, отколкото с възможността за отделяне и заменяне на отделния индивид в процеса на тяхното производство – само се отразяват основните структури на научната практика.

Едва техническото изменение на света с помощта на *машини* прави това положение на нещата навсякъде очевидно. Тяхното конструиране става епохалното постижение на миналия век, тяхната функция и предназначение – заедно с революционизирането на формите на икономика – епохалната съдба на всеки жизнен свят, който е под тяхното влияние и власт.

С въвеждането на машини науката и техниката окончателно се откъсват от природата и нейните предварително дадени възможности за преобразуване. С тяхна помощ оттук нататък вече не става дума за имитиране и усъвършенстване на една заварена природа, а за създаване на нещо ново, за което няма образец, което не съществува като модел в нито една естествена сфера на опита. Машини за инструменти, а също и мотори и двигатели започват да заместват естествената работна сила с изкуствена механична сила. Те се нуждаят от фабриката и завода като място на производство и налагат нови форми на организация на труда, които се връзват дълбоко и трайно в начина на живот и формите на поведение и на онези, които нямат непосредствена връзка с тях. Това, че там производствените процеси са разчленени до такава степен и по такъв начин, че самият работник усеща действията си като все по-механизирани, като отнемащи смисъла, тъй като той все по-малко може да ги свърже с крайния продукт – това променя не само неговия жизнен свят и този на близките му, но и жизненият свят като цяло се променя из основи. Защото новата техника – все по-сигурна в симбиозата си с новата наука в специализирани "технологии" – се нуждае за индустриалното си производство от подходящи средства и критерии, които взема от жизнения свят и в същото време му ги връща в модифицирана форма.

Стопанският живот вече не се води в рамките на естествено обусловени цели в името на собственото препитание и обичайната грижа за съществуването; целта е по-скоро да се осигурят приходите, да се постигне и максимизира печалбата. Появява се такава абстрактна величина като *капиталът*. Като несвързан вече или ако – то съвсем косвено – с човешки интереси, като регулиран от математиката и един владеещ я

пресмятащ разум, той изглежда освен това открит за безгранично умножаване и дори се нуждае от него. Към него се присъединява *растежът* – не един естествен растеж, подпомаган от човешка ръка в обичайната жизнено-светова практика, а такъв, който дотогава е бил напълно непознат. Той преобразува 'пазара', деконкретизира го, от една страна, до чисто икономически-количествен конструкт, чиито 'дялове' попадат в непрестанни конкурентни борби, и го реконкретизира в жизнения свят, като започва да регулира невидимо не само предлагането на технически изготвени продукти за всекидневния живот, а скрито – и неговите изисквания.

Социалните и социокултурни последици от това преобразуване са описвани неведнъж. В жизнения свят те проникват непосредствено, като правят възможни и отчасти дори налагат непознати дотогава начини на човешко поведение. Това, което открай време е определяло човешкия живот чрез труд и свободно време, чрез учене и творчество, чрез планиране и вземане на предварителни мерки, получава сега други, необичайни акценти.

Особено *времето* в рамките на онова време, което за нас, днешните хора, отдавна е престанало да бъде настояще и отдавна е отминало като 'доброто старо време', е това, за което новата форма на организация на индустриалния труд изисква от човека принципно ново общуване. То променя решително не по-малко от всичко останало, ако не и по-фундаментално, и жизнения свят. Ако в доиндустриалния свят опитът за време се е придобивал чрез опита за календара на деня и годината – разчленен по ритмите на всяко конкретно започване и завършване, разделен на различни периоди за извършване на работите през деня, ако времето е могло да изглежда продължително или кратко, минаващо бързо или бавно според това, за какво 'има още време' или за какво 'е вече време', то машината създава една непозната дотогава нова форма на времето и я налага в крайна сметка във всички области на живота.⁷ Една машина се движи в друга едновременност и навременност; нейното време е премерено време. Като такова то рационализира, разпределя и разделя на части и работното време; тъй като е хронометрично хомогенизирано, то прави възможно прецизното разделяне на периоди и моменти. Като време за обслужване на машини то трябва да бъде подложено на критериите за икономичност и рентабилност, тъй като времето се превръща в 'пари'.

⁷ Срв. между другото P. Bieri, *Zeit und Zeiterfahrung*, Frankfurt am Main, 1972; освен това студията на N. Elias, *Über die Zeit*, 1984; както и E. Ströker, "Zeit erfahren – Zeit bestimmen. Temporale Strukturen in Natur und Geschichte", in: H.M. Baumgartner (Hrsg.), *Das Rätsel der Zeit. Philosophische Analysen*, Freiburg i. Br. 1993.

Едва от проблемите, които хората срещат с новите определения за времето през периода на ранната индустриализация и от техните усилия да свикнат с новите мерки за време, може да се разбере до каква степен тъкмо променената чрез науката и техниката форма на времето засяга в дълбочина структурата на жизнения свят. За това е особено показателен онзи преходен период, през който множество жизнено-светови "завеси" още от доиндустриалната епоха създават едновременност не само на неедновременното, но и на неравномерни времена, които по необходимост обхващат трайно преживяването на времето и придобиването на опит за него, докато най-накрая и научно-технически конструираното време се превръща в един вид "второ природно време" – присъстващо и очевидно 'по всяко време' във все повече, все по-опростено и все по-целесъобразно произвежданите уреди за неговото измерване, а именно часовниците, които отдавна са се превърнали в самостоятелни вещи на всекидневния жизнен свят.

Не чак толкова дълбоко е в началото въздействието на измененията на опита за пространство върху жизнения свят. Вярно е, че разширяването на съобщенията и транспортната мрежа довежда навсякъде до по-голяма мобилност. То облекчава транспорта на блага, както и срещата на живеещи далече един от друг хора. И един от най-мощните за онова време двигатели за едно превозно средство – локомотивът, – което отсега нататък трябва да носи името на поставените специално за него изкуствени железни линии, превръща скоростта във важен – и в началото напълно нееднозначно оценяван – определящ фактор на жизнения свят. Също така преместването на работни места, тяхното локално центриране и концентриране несъмнено обуславя като цяло изменението на жизнено-световите отношения и от гледна точка на пространството. Само че те стават забележими не толкова като чисто пространствени, колкото отново като първично времеви – като пътища, които трябва да бъдат пресметнати, като стигане навреме, като ограничени престои на едно или друго място – което означава, че те стават очевидни по същество като 'времево-пространствени'. Най-важното е обаче, че не малко, и то най-големите клонове на индустрията си остават там, където са възникнали. Добивът и обработката на естествените залежи на суровини си остават до голяма степен закрепени към определени региони. Те обаче помагат не малко за това да се съхрани донякъде преживяването на пространството като близко, което дори и в отчуждаващия труд на едно чуждо спрямо всичко познато място под-

държа усещането за родното, както това и днес се проявява в придържането към 'региона'.

Относително незначителното влияние на пространствените изменения върху жизнения свят сигурно е свързано до голяма степен с обстоятелството, че опитът за пространството на жизнения свят се придобива не абстрактно и откъснато от случките и събитията 'в' него. По този начин обаче пространствените определения взаимно се проникват с тези на времето, и то главно така, че последните често се преживяват като по-фундаменталните; както и цялата динамика и мобилност, които с науката на Новото време преобразуват жизнения свят, се възприемат предимно като темпорални. Изглежда едва ли не, че като структурен фактор на жизнения свят пространството придобива влияние едва там, където то едновременно запазва и загубва своите жизнено-светови особености – като позиция, средище, място, положение, дистанция и 'междинно пространство', – и сред жизнено-световото пространство може да бъде преживяно в същото време като заличено.

Този парадокс е предизвикал преди всичко революционизирането на техниките за предаване на съобщения. Започнало също така преди около 150 години с използването на слаботоковата техника в 'телеграфи' и стигащо чак до високите технологии на съвременната модерна електроника, то се е погрижило за това, дори и най-отдалечените един от друг жизнени светове да могат да влизат в комуникация помежду си, като всички пространствени дистанции между тях бъдат премахнати в едновременността на съобщенията и светът навсякъде присъства едновременно.

Тези феномени на едновременността и повсеместността, които в исторически аспект са сравнително млади, образуват благодарение на научно-техническите конструкции, в които жизнено-световият смисъл на онези понятия е почти заличен, същинската база за ускорената промяна на нашата научно-техническа цивилизация. Тази промяна изправя повторно опита за света и опита за себе си пред непознати дотогава проблеми.

4. Жизненият свят в процес на ускорена промяна:

Нови структурни отношения в опита за света и
опита за себе си

Жизненият свят чрез науката е един преобразуван в мащабите на научния прогрес свят. До каква дълбочина стигат подобни преобразувания, дали те променят опита на човека за света и за себе си само в екстензивно отношение,

или го преобразуват и структурно, зависи не само от степента, съдържанието и посоката на прогреса, но в значителна степен и от неговата скорост. От дълго време е налице процес на ускорена промяна в науката и техниката. Структурните изменения, които той носи със себе си, би трябвало да засягат в еднаква степен опита на човека за света и за себе си. Защото жизнено-световият опит се характеризира най-общо с това, че той, дори и при изключителната си насоченост към нещата в света, въздейства обратно върху опита на човека за самия себе си; все пак той е 'жизнен опит' в такъв смисъл, че с това, което цели и постига чрез обективно познание, той променя в същото време нещо и у онзи, който се стреми към него и знае това за себе си.

Ако искаме да мерим обема и пълнотата на днешния жизнено-светови опит по наличните знания и умения, то той би могъл да се проследи през последните десетилетия в неговото експоненциално нарастване. Това, което от тази гледна точка определя нашия жизнен свят, е един потенциал от възможности за преобразуване както в сферата на вещите, така и по отношение на разширяването и интензивността на социалните отношения – нещо, което е непознато до преди това. Съвременната техническа разполагаемост с времето и пространството гарантира в действителност две неща: разпространяването чрез медиите знание, независимо от това, дали неговото съдържание е публично или частно, е по принцип повсеместно и всеприсъстващо, също както и отговорът на това знание става по принцип независим от мястото и момента. Ако наистина не може да се притежава абсолютно всичко и всяко нещо едновременно и навсякъде, то това важи най-вече за новото и най-новото. Регионални и битови светове се разпръсват и проникват един в друг; непрекъснати взаимовръзки и преплитания се грижат за разширяването и сливането на хоризонти. В подобен процес на хомогенизиране на различни жизнени светове *единственият свят* като *общ за всички нас жизнен свят* отдавна вече не е само гранично понятие.

Един по такъв начин променящ се жизнено-светови опит носи неизбежно нещо необикновено в себе си, което би трябвало да оправдае повторното говорене за един опит от нов вид. Нито жизнено-светови опит в традиционния смисъл, нито сам по себе си научен опит, макар все повече и повече проникнат от него, той наистина запазва своята неизменна функция да предлага насоки за теоретична и практическа жизнена ориентация, търпи обаче – и то тъкмо чрез изобилието на това, което му се 'предлага за тази цел –

пестъмно и собствени загуби. Този парадокс произтича главно от това, че жизнено-световият опит вече не се предава в унаследените форми на комуникация, а е опосреден от техническите средства за комуникация опит. В тази връзка тук ще обърнем внимание само на две от неговите релевантни за жизнения свят особености.

От една страна, опосреденият от средствата за комуникация опит, който съответства на бързото нарастване на научно-техническото знание, води не само до постоянно намаляване на времевите интервали между неговото придобиване и неговото практическо прилагане; съответно на това се налага новото и непознатото дотогава, което постоянно се влива в жизнения свят, да бъде интегрирано в него във все по-кратки срокове. Подобна интеграция по необходимост се ограничава във все по-голяма степен до елементарните умения, до автоматизирането на манипулациите в практическата употреба и до сляпата рутина на обслужването и ползването. И вече не само остава неразбрано как се е стигнало до онова, което се ползва и употребява по такъв начин; по-важно е, че и по-широкият контекст – попада още в момента, в който е било взето решение за неговото производство, вече не може да бъде взет в достатъчна степен под внимание.

Онова, което днес на много места се описва като криза на ориентацията и дефицит на смисъла, вероятно е причинено най-вече от факта, че именно по отношение на такива научно-технически иновации, които днес непрекъснато променят формата и констелацията на жизнения свят, не само до голяма степен остава непозната историята на техния произход, но и че трансцендиращите жизнения свят по-обхватни зависимости, които на първо място могат да доведат до проявяване на техните дългосрочни тенденции и практическите последици, могат в най-добрия случай да бъдат разбрани едва във вторичната рефлексия.

За жизнено-световия опит това, от друга страна, означава, че миналите начини на неговото функциониране във все по-малка степен са в състояние да се конкурират с отредените му днес задачи. Също както ускореното нарастване на научно-техническите нововъведения води до тяхното бързо стареене и 'надминаване', така и съответно на това придобитият по-рано опит и неговите жизнено-светови функции започват все по-бързо да се изхавяват. Тази обратна страна на един като цяло нарастващ потенциал на опита засяга не само и дори не само на първо място постоянното развитие и усъвършенстване на отделни технически продукти, за ко-

ито междуременно всекидневният език вече непринудено регистрира поредици от "поколения" и най-малкото вербално сугестира обусловена от произхода родственост и семейност. По-скоро онова изхавяване означава преди всичко, че и такива елементи на традицията, които по-рано, при цялата динамика на историческата промяна, са гарантирали континитета на жизнено-световия смисъл, губят валидността си. Наистина някои определени от традицията форми на опита и днес не са загубили напълно валидността си. Само че те биват изтласкани в нарастваща степен към онези маргинални позиции на своето функциониране, където традиционните жизнено-светови структури успяват да се задържат само като останки, докато иначе постоянните иновации изискват бързо пренастройване и приспособяване.

На пръв поглед освобождаването от това, което вече е ненужно, би могло да изглежда като повеля на разума, както и в други случаи забравянето и изтласкването изпълняват обикновено общоизвестната си освобождаваща функция. При разрывите с традицията нещата все пак са по-скоро преобърнати, доколкото именно тогава вече не може да се претендира за освобождаващата роля, която изпълнява самата традиция. Тъй като това, че критическият спор с миналото изисква сбогуване със станалите проблематични елементи на традицията, не противоречи на факта, че от друга страна, традицията – и по-специално като неререфлектирано приемане и предаване – е в състояние и да освобождава от необходимостите и трудностите на постоянното започване отначало. Там, където обаче позоваването върху навичите, върху обичайното и привичното, все по-малко помага за присвояването на непознатото и чуждото, функционалните загуби на установения опит се проявяват все повече и повече и като заблуди и заплахи за жизнено-световата ориентация.⁸

Срещу това може да се възрази, че по всяка вероятност подобни загуби на разпространения опит биха могли да се компенсират тъкмо чрез възможното всеприсъствие на цялото налично знание и умение, което създават все посъвършените средства за комуникация. Това, че подобно впечатление е измамно, става ясно от една следваща специфика на опосредения от медиите опит.

Нейната първа основна характеристика се проявява в принципната едновременност и повсеместност на научно-тех-

⁸ По въпроса за тази освобождаваща функция на традицията и за последиците от нейното изчезване вж. обезателно H. Lübbe, "Erfahrungsverluste und Kompensationen. Zum philosophischen Problem der Erfahrung in der gegenwärtigen Welt", in: *Der Mensch als Orientierungswaise: Ein interdisziplinärer Erkundungsgang*, Freiburg i.Br. 1982. S. 144-168.

ническите нововъведения, така че с ускоряването на измененията на жизнения свят избледняват и традиционните образци на взаимно разбиране, а новите, които се образуват, са толкова краткотрайни, че неизбежно взривяват човешките мащаби на времето за тяхното усвояване и овладяване. Това означава обаче не само едно съмнително стесняване на жизнено-световия опит с ладеностите на науката и техниката. То означава много повече и една радикална промяна на жизнено-практическата оценъчна компетентност. Тя засяга равнището на междучовешкия опит в не по-малка степен от равнището на предметните оценки.

Оценъчната способност открай време е определяла разбирането на хората за самите себе си и дори и най-тясно специализираната оценка, измерена с компетентността в съответната област, действа обратно върху оценяващия; тя участва в неговото саморазбиране и в гарантирането на неговата идентичност. Това, да се знае и да може да се знае кой съм аз, зависи без съмнение и от това, по какъв начин е придобита собствената преценка. Какво е най-общо значението на самостоятелно придобитите представи и опит, научава – узнава – отново всеки, чието предложение не получава признание от другите и се отхвърля повече или по-малко обосновано. Защото опитът включва и това, той да бъде придобит, а за собствения опит важи, че човек трябва сам да го придобие и че не може да предостави това на други. Това имплицира неподлежащи на заместване форми на учене, на критична проверка и коригиране на грешките. То създава констелация от незаменими ситуации с оглед на собствената отговорност в мисленето и действието.

Не на последно място и от гледна точка на тези аспекти загатнатият накрая съвременен опит предлага една своеобразна структура. Очевидно радиусът на нейното действие намалява, доколкото нейните основания са в собствената оценъчна компетентност, докато опитът и оценките на другите, на чуждите, с които не е необходимо да се поддържа дори и някакво комуникативно отношение, нарастват в същата степен и проникват в жизнено-световия опит. Те са в състояние да създадат впечатлението, че са част от собствения опит – заедно с възможните им последици и задължения – или че поне биха могли да бъдат собствен опит, сякаш по същество само случайни обстоятелства са попречили на тяхното придобиване именно като собствен опит. Предаваната чрез най-новите техники на комуникация информация, и особено чрез техните възможности за образно представяне, внушава твърде лесно, че собственият опит може

все пак в известен смисъл да бъде заместен с опита на другите, че по този път той може да се придобие ако не директно *в*, то все пак *като в* собствения наглед. Съответно на това тя провокира и дори изисква да се даде собствена оценка и да се заеме позиция, което би било надеждна основа на придобития чрез собствена активност опит.

Проблематичното в двоен смисъл на една по такъв начин предадена илюзорна непосредственост на опита и неговите практически последици за жизнено-световата ориентация се състои при това не толкова в неизбежната селективност на визитите – на 'теле-визионните' перспективи към света и живота.⁹ То е залегнало много по-дълбоко, а именно в обстоятелството, че тези перспективи засягат до голяма степен състояния и процеси, които са отвъд хоризонтите на собствения жизнен свят и въпреки това оказват влияние върху тях, което стига чак до конкретните отношения между отделните хора, регулиращи индивидуалното и социалното водене на живота. От една страна, тези перспективи са наистина индиферентни към тях: само при крайно ограничаване те подлежат на собствената оценъчна компетентност и до голяма степен, ако не и напълно, не се поддават на собствена активна намеса. От друга страна, те в буквалния смисъл на думата 'минават пред погледа': фиктивната им реалност внушава, че напълно биха могли да образуват и нашия или всеки друг конкретен жизнен свят – и колкото по-масивно е участието на научно-технически потенциални, толкова повече те действително го съ-определят.

Това, че на собствената активност, била тя индивидуална или колективна, все пак по правило не се позволява да се намесва подкрепящо или отхвърлящо, изглежда предизвиква непознати досега нагласи и форми на поведение, чийто най-явен белег е една своеобразна амбивалентност. С нея ние се натъкваме не само на онзи първи парадокс на печалба и загуба на жизнено-светови опит, но и на втория – парадокса на едно регионално свиване, което претърпява жизненият свят като място на нашето конкретно водене на живота според самостоятелно придобития опит и оценъчна способност, дока-

⁹ Тази селективност е не само предмет на публична критика, но и се подлага на многобройни разисквания в науката за медиите и теорията на комуникациите, макар и главно с оглед на политическата проблематика. Срв. по този въпрос главно W. Bergsdorf, *Die vierte Gewalt. Einführung in die politische Massenkommunikation*, Mainz 1980. Голяма част от изложеното там важи не само за проблемите на прозрачността и на способността за възприемане на политически информации, но и най-общо за онази реалност, която е конституирана главно чрез служещите си с образи медиите. Вж. освен това W. Bergsdorf, *Probleme der Regierungskommunikation*, in: H.W. Hartwig/G. Wewer (Hrsg.), *Regieren in der Bundesrepublik 3, Systemsteuerung und "Staatskunst"*, Opladen 1991, S. 55-67.

то в същото време той отново ни се явява повече като част от единствения свят като жизнен свят на всички хора, като такъв обаче никога не се поддава на конкретно влияние. Фактът, че това, което ние като цяло можем да знаем за нашия жизнен свят благодарение на науката и техниката, все пак трансцендира не само нашата собствена оценъчна способност, но и в далеч по-висока и досега непозната степен – и капацитета на нашите действия, е една несравнима в исторически аспект новост – в еднаква степен за опита ни за света и за опита ни за себе си. Отразяваща от своя страна даденостите на опита, при последователна рефлексия тя дава все пак не толкова повод за пасивност, колкото импулс за нови теоретични и практически инициативи.

Във философията Хусерловата програма за смислово-историческо реактивиране на взаимните импликации на жизнен свят и наука с цел да се възвърне загубеният жизнен смисъл на науката е само едно от нещата; необходимо е допълването и с други. Затова и може би прекалено дръжкото поставяне на проблема не би трябвало да се изключва по начало: дали все пак онази забелязана от Хусерл загуба на жизнена значимост на науката и непрекъснато изтъкваните впоследствие кризи и дефицити на смисъла в нашата съвременна жизнена ориентация накрая не биха могли да доведат до търсенето на нещо загубено, което днес вече изобщо не се преживява като липса? Не би ли могло и нещо такова като смисълът и разбирането на смисъла, от което отговорното водене на живота си остава, разбира се, неизменно зависимо, да подлежи самото то на смислови преобразувания по такъв начин, че те да не могат да се схванат адекватно чрез установяването на баланс на печалбата и загубата, така че в практическото осъществяване на живота, което поради това не е необходимо да бъде сляпо вживяване в света, за тях да не се държи сметка чрез опитите за връщане на нещо загубено?

Въпроси в тази посока може би звучат на първо време провокиращо или заблуждаващо. Те обаче биха могли да открият нови проблемни перспективи: към жизнено-светови контексти, които може би по съвсем различен от анализиращия досега начин предлагат ориентири за едно възприемане на света и на собствената личност, което би позволило да се разкрият незабелязани досега структури на разбирането и придобиването на смисъл. Навярно едва в тях структурната промяна на жизнено-световия опит би могла да се прояви в цялата си дълбочина.

ИСТОРИЯТА И ЖИЗНЕНИЯТ СВЯТ КАТО СМИСЛОВ ФУНДАМЕНТ НА НАУКИТЕ В КЪСНОТО ТВОРЧЕСТВО НА ХУСЕРЛ*

В историята на рецепиране на Хусерловото произведение за *Кризата* в последно време се забелязва значително разширяване и задълбочаване на опитите за интерпретация. Млада, може би прекалено млада – особено ако за нейно начало се вземе не появата на неговите първи две части през 1936 г., а едва допълненото му издание от 1954 г., което е съвсем оправдано¹, – за да се говори изобщо за история на неговото рецепиране. Защото все още неизбежно отсъства онази дистанция, която единствена може да даде на историческия поглед неговата дълбочина и сигурността, че разделя същественото от несъщественото, още повече, когато това се отнася до произведение, което авторът му е трябвало да остави незавършено в момент, който и по-късно е бил доста неблагоприятен за завършеното му издателско оформление.

От тази гледна точка също може да се разбере това, че късното Хусерлово съчинение се поддава на първите опити за усвояване най-напред в онзи пункт, който и без това представлява безспорно новото в него, а именно тематизирането на *жизнения свят*. Ако Хусерл вижда кризата на европейските науки, загубата на тяхната жизнена значимост в появата на модерния обективизъм, който забравя жизнения свят, то

* Текстът е публикуван в (и преведен от): E. Ströker (Hrsg.), *Lebenswelt und Wissenschaft in der Philosophie Edmund Husserls*, Frankfurt/Main, 1979, S. 106-123.

¹ E. Husserl, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*, *Husserliana VI*, herausgegeben und eingeleitet von Walter Biemel. (Цифрите в горния текст означават страниците по това издание.)

би трябвало да става дума за това, да се възвърне на науките онази "почва", върху която, от една страна, те исторически са възникнали и която, от друга, образува техния траен фундамент от значения. С това пред феноменологията като че ли се е очертавал нов път дотолкова, доколкото този свят е трябвало да се вземе за водеща трансцендентална нишка при обратното разпитване на конституиращите постижения на субективността, при условие че феноменологията иска да удовлетвори изискването си за радикално смислово проясняване на субекта и света.

Напоследък многобройните усилия да се овладеят особените трудности на този последен Хусерлов път в трансценденталната феноменология се допълват от някои изследвания, в които проблематиката на жизнения свят се обвързва по-силно с историческите размишления на Хусерл². Всъщност в произведението за *Кризата* Хусерл започва съвсем явно с исторически наблюдения и чак след това – едва в третата част – превръща жизнения свят в тема. Преди всичко обаче не бива да се игнорира фактът, че стремежът на Хусерл е произведението му за *Кризата* като цяло да се разбира като ново "Въведение в трансценденталната феноменология". Към него безспорно трябва да се причислят и онези две първи части, които Хусерл, обръщайки се назад, наистина сравнява с увертюра, която само предварително загатва за същинското съчинение, в същото време обаче – ги разглежда и като "относително затворено в себе си предварително размишление, първо, постигнато със себе си, съгласие" относно една "станала необходима в общата ни философска ситуация цел и един метод на философията", което не се изчерпва с "голо загатване на същински възнамеряваното предстоящо постижение на произведението" (435). Поради това и последната работа на Хусерл поражда съмнението дали в нея не се проявява един изоснови променен метод, който да придава на късната му философия принципно нов облик и който в крайна сметка да показва трансценденталното му начинание изобщо като идиозорно.

Често проблематизираният последен "обрат" в Хусерловата философия се вижда тук обаче не толкова във връщането

² Срв. преди всичко L. Landgrebe, *Phänomenologie und Geschichte*, Gütersloh, 1968; ders., *Lebenswelt und Geschichtlichkeit des menschlichen Daseins*, in: *Phänomenologie und Marxismus II*, hrg. von B. Wandelfels, J. M. Broekman, A. Paganin, Frankfurt, 1977; P. Janssen, *Geschichte und Lebenswelt, Den Haag 1970*; ders., *Ontologie, Wissenschaftstheorie und Geschichte im Spätwerk Husserls*, in: *Perspektiven transzendental-phenomenologischer Forschung*, hrg. von U. Claesges und K. Held, Den Haag, 1972, S. 145-163; D. Carr, *Phenomenology and the Problem of History*, Evanston, 1974, sa. Carr's, 'Introduction' zur amerikanischen Übersetzung der 'Krisis', Evanston, 1970.

му към жизнения свят, колкото в неговия специфичен начин на обръщане към историята, който не означава непременно отказ от по-ранния му проект за трансцендентална феноменология, а по-скоро представлява негово последователно изпълнение. Става дума за един последен – ако и да не е нито последователно проведен, нито като че ли достатъчно ясен и за самия Хусерл – опит за използване на онези методически възможности, които неговата програма за интенционален анализ е съдържала от самото начало. Новият начин, по който Хусерл постига съгласие със себе си, би бил напълно съвместим с тезата за континуитета, ако се окаже, че тематизираната тук новост на Хусерловия анализ се състои по същество само в един неизползван досега начин на критическо обръщане на самия Хусерл към собственото му начинание, така че по този начин то да не бъде принципно ревизирано или дори опровергано, а в хода на подобна самокритика да придобие черти, отвеждащи към една положена по-дълбоко от досегашната изходна база, а именно към жизнения свят.

За Хусерл той се превръща в проблем по два начина: от една страна, в него той намира 'смесовата почва' на обективната наука; от друга – го взема за 'водеща нишка' на трансцендентално-феноменологическото обръщане назад към "последно постигания живот", от чиито смислово-конститутивни постижения не само всяка наука, а и жизненият свят съществуването си." (131). Ако по-нататък, поради липса на достатъчно място, се занимаваме по-подробно само с първата от тези две функции на жизнения свят, го правим с очакването, че една адекватна интерпретация на ролята и функцията на историята в Хусерловата *Криза* наистина не решава една основна апория в неговия анализ на жизнения свят, но все пак я превръща в нормален проблем, за който по принцип биха могли да се открият феноменологически възможности за решение.

Тъй като чрез начина и организацията на историческото си изложение Хусерл не успява да предотврати погрешното разбиране, че сега вече историята поема ролята на първа 'отсечка от пътя' в трансценденталната феноменология, който след това продължава с 'пътя', който тръгва от жизнения свят, трябва най-напред да разгледаме накратко Хусерловата концепция за историята. Малкото пояснения, които самият Хусерл дава по този въпрос, могат дори да доведат до замъгляване на често подчертаваната от него, но никъде неформулирана ясно особеност на историческите му анализи.

По този начин лесно може да възникне впечатлението, че в *Кризата* Хусерл се отказва от първата решаваща стъпка на по-ранната си феноменология, а именно от строгото заскобяване на цялата предходна философия, и се обръща сега към историята на философията.

Ако първите две части на *Кризата* се четат по този начин, те биха предложили на читателя един неочаквано тенденциозен подбор при разглеждането на историческите образувания; а това, че Хусерл им отрежда единствено статута на примери при изложението на определени идеи и че изрично се отказва от по-точен исторически анализ, би могло да изглежда само като проблематичен опит за оправдаване пред себе си на тълкуването на хода на развитие на философията според предварително зададения образец на една повърхностна телеология на историята. Преди всичко обаче оттук произтича непреодолимата трудност, че едно по такъв начин замислено историческо изследване нито би могло да докаже допускането на Хусерл, че историята е необходима за феноменологията, нито да поеме функцията на въведение в трансценденталната феноменология, която Хусерл му приписва.³ Защото като гола история на идеите, подобно на всяка друга, насочена към фактическите промени в света история, това изследване си остава история тъкмо в онази естествена нагласа, която в трансценденталната феноменология трябва да бъде снета чрез епохе, за да се проникне зад привидността на историческите самоочевидности и за да може и историята да бъде разпитана за скритите ѝ трансцендентални предпоставки.

За Хусерл обаче – колкото и да обича той метафората за пътя, когато става дума за различните, вече изпробвани подстъпи към феноменологията – историята не е самостоятелен път в трансценденталната феноменология, тъй като тя не съществува като категориално обособена предметна област наред с другите; затова и не може да има нещо като регионална онтология на историята⁴. Това става особено ясно от един изследователски ръкопис, в който Хусерл онагледява своя начин на историческо изследване, върху примера на

3 Тази трудност е ясно забелязана още от D. Carr, Introduction *а.а.О.*, който с право обръща внимание върху различната роля на историята в различните работи на Хусерл, напр. *Erste Philosophie, Husserliana VII*.

4 Фактът, че в един ръкопис Хусерл говори все пак за един "телеологично-исторически път", а именно по повод на концепцията за идеята и метода на "трансценденталната феноменология" (435), не противоречи на съответната бележка в моето въведение към учебното издание на *Кризата* (фил. библиотека Майнер, том 292, 1977, с. XXIV). Контекстът показва, че тук "път" не се употребява в обичайния терминологичен смисъл на Хусерл.

такава област като геометрията (365-386). Това, че Хусерл демонстрира какво според него трябва да се разбира под история тъкмо върху примера на идеално-обективната предметност на геометрията в нейната освободена от времеви изменения валидност, превръща този ръкопис във важен текст за развиването на нашата теза.

"Историческо в един съвсем необичаен смисъл", подобно изследване трябва да открие "пред обичайната история непознати дълбинни проблеми". То се отнася до "обратното питане за изначалния смисъл, с който някога е възникнала геометрията" (365 и сл.). Това, което се проблематизира, не е смисълът и истинността на нейните сякаш готови теореми и системи от теореми, чието разширяване, проверка и ново конструиране е работа единствено на геометричната наука. По-скоро се търси отговор на въпроса, как изобщо да се разбират тези теореми като смислови образувания, откъде получават те в последна сметка валидността си. Заедно с това се пита за смисловия фундамент, който в целия процес на научен напредък потъва все по-дълбоко в мрак, тоест в последна сметка за скритите, първично учредяващи постижения, от които първоначално се поражда техният смисъл и валидност.

Фактът, че геометрията е започнала някога в определено историческо време и че нейните първично учредяващи постижения водят до постоянното ѝ разгръщане и разклоняване, превръща и нея в наука, която има своята история на развитие. Това, че в хода на тази история геометрията не просто надхвърля онези *изначално първи* учредявания на смисъл и ги заменя с други, а че същевременно ги съхранява в себе си като *основополагащо първи* и следователно първи условия за нейното разбиране, придава на въпроса за нейния 'произход' и 'начало' онази характерна двойственост, която е залегнала дълбоко в собствената им смислова история още от времето на досократиците. С това обаче тя прави неизбежна една история от друг тип, която като "вътрешна история" Хусерл разграничава от обичайната история на подлежащите на датирание събития и случки (386). Тази "вътрешна" история изисква връщане през многообразните смислови пластове на научните образувания най-напред чак до тяхната "оперативна" конституция от предзададеностите на един донанучен свят, от които някога в жива активност е произлязъл техният първоначален смисъл, за да остане обаче веднъж завинаги 'седиментиран' в по-късните учредявания на смисъл. За да може да се разбира науката не като "готово наследство под формата на аргументирани тези, а

като живо, продуктивно напредващо образуване на смисъл" (375), е необходимо постоянно реактивиране на първоначалния смисъл на всички научни понятия, тези, теории. Не случайно в него Хусерл намира в крайна сметка и последната мяра за тяхната очевидност.

Това, което Хусерл е можел да разработи конкретно във връзка с така концептуализираната история, се намира в параграфите за Галилей в *Кризата*. Той показва, че при тази "вътрешна" история става дума не за подлежащия на датирание ход на развитие на субективното произвеждане на научни образувания, не и за техния личностен произход" (369), а за смислово-генетичното експлициране на тяхната обективна валидност: някои показателни бележки на Хусерл за отнасящата се до това функция на езика и на писмеността на една културна общност обаче подсказват, че и тук Хусерл вижда последното основание на обективната валидност не в тази общност, а в една трансцендентална интерсубективност, от структурата на чиито постижения единствено може да се достигне до трансцендентално-феноменологическо прозрение – сега вече и смислово-исторически – на всяка обективност и валидност. Поради това тази история, която тук съставлява преди всичко и на първо място Хусерловата концепция за историята, е не "вътрешна", а по-точно *интенционална история*.⁵ С какво обаче тя би могла по-конкретно да допринесе не само за разбирането на науката, а и за самата феноменология?

С това се напомня, че за Хусерл историята не се превръща в проблем едва в последната му работа. Ако, както по всичко личи, първоначалното акцентирание върху математически и логически проблеми не е могло да бъде от особена полза при анализа на историческите дадености, то Хусерл по същество не би могъл да избегне историческото измерение от момента, в който формулира методическата програма на своята феноменология като *интенционален анализ*. Изследването на вътрешното времемъзание налага още съвсем рано преодоляването на статичния анализ, който по-късно – особено чрез водещото до редица последици откриване на хоризонтната интенционалност от Хусерл – бива доразвит в генетичен анализ. Това, което в хода на неговото подобряване и усъвършенстване изпъква, е, от една страна, светът като съвкупно-

⁵ Според едно обозначение на О. Финк, който за първи път публикува Хусерловия ръкопис за геометрията под заглавието "Die Frage nach dem Ursprung der Geometrie als intentional-historisches Problem" in: *Revue Internationale de Philosophie*, 1939, 1. Jg. Nr. 2, S. 203-225. (За оформянето на текста вж. *Husserliana VI*, 551-553.) Самият Хусерл не употребява този израз, но за неговото оправдание срв. напр. VI, 161f.

ста на всички предмети на опита в тяхната актуална конституция, но винаги на фона на вече задействаните учредявания на смисъл, както и с всички предметни обозначения и препрещания към бъдещия възможен опит; и от друга – онази принадлежаща към света и под формата на строги взаимоотношения трансцендентална субективност, от чиито конститутивни постижения светът единствено придобива смисъла на съществуването си.

Това, че тази субективност се разкрива в своите смислово учредяващи активности толкова по-точно, колкото повече анализът успява да проникне и в първоначално скритите имплицативни взаимовръзки на всички вече задействани съпостижения благодарение на интерсубективното, колективно конституиране на смисъла, Хусерл показва – макар и без да използва всички възможности на генетичния анализ – още в *Картезиански размисления*. А и не само мимоходом тук забелязаният още преди година проблем за историята се поставя за него по нов начин, в рамките на 'ставането' на трансценденталната интерсубективност. Фактът, че Хусерл най-после е могъл да забележи и трансценденталната история на субективността, се дължи обаче не на променената методика, а тъкмо на онези интенционално аналитичен метод, който той отдавна вече успешно прилага за много от своите прозрения, на първо време – извън всяко историческо измерение. В резултат на строгото следване на този метод и неговото по-нататъшно конститутивно-генетично диференциране Хусерл успява да открие "универсалното поле на абсолютния опит" като поле на трансцендентално-историческия опит.

Какво общо има обаче между трансценденталната история на конституиращата света субективност и интенционалната история в *Кризата*? Дали първата не е по-скоро просто трансцендентален 'генезис', а не 'история', тоест ставане в едно историческо време, докато интенционалната история, обратно, се отнася очевидно до конституирането на обективния смисъл, което наистина е също смислово-генетично конституиране, но все пак от активности, които имат начало в историческото време и подлежат на историческо датирание.

Все пак тук е мястото да се покаже, че според собствените си смисъл интенционалната история в *Кризата* не е по същество нищо друго освен трансценденталната история на субективността, доколкото именно тя има и може да има своя генезис единствено като ставане, по силата на нейните смисловоучредяващи постижения. Това, което на пръв поглед може да изглежда като два принципино различни вида история в Хусерловата феноменология, в последна сметка не е

нищо друго освен различие в гледните точки, което в структурен аспект е – според едно по-старо Хусерлово разграничение – различието между ноетична и ноематична посока на изследване.

Това имплицира във всеки случай твърдението ни, че Хусерловата история в *Кризата* не е част от оставащата в света история на идеите, а вече *a limine* история в рамките на *предпоставеното феноменологическо епохе*. Фактът, че Хусерл не го въвежда експлицитно, а го извършва мълчаливо, лесно създава впечатлението, че първите две глави на *Кризата* са част от историографията в естествената историческа нагласа, поради което и неизбежно пораждаат недоумение не само с необичайната си терминология, но и с двусмислената си телеология. Това, че тук историята, напротив, се прави прецизно в трансцендентално-феноменологическата нагласа, не става ясно единствено от многобройните формулировки на Хусерл, макар че те вече дават ясни указания за това. “По начало историята не е нищо друго освен живото движение на обвързаността и вътрешната връзка между първоначалното образуване на смисъл и седиментирането на смисъла” (380). Това определение на Хусерл, което може да се счита за представително за разбирането на историята в неговата късна философия, става понятно единствено в рамките на трансцендентално-феноменологическата редукция, която се задейства чрез епохе: само в тези рамки може да бъде изобщо тематизирано нещо такова като учредяване на смисъл, образуване на смисъл, седиментиране на смисъл.

В своята интенционална история Хусерл предпазливо се насочва главно към смислово-конститутивната проблематика на обективните образувания, докато въпросът за тяхната валидност и истинност остава ‘висящ’ и по обичайния трансцендентален начин бива редуциран до голи ‘претенции’. Само по този начин Хусерл може, без да си противоречи, да се придържа докрай към онова философско епохе от *Идеи I* (III, 40) с неговото строго ‘заскобяване’ на цялата предходна философия (364) и въпреки това да я превърне сега в предмет на феноменологически анализ: в един трансцендентално осъществен интенционално-исторически анализ нейната валидност е в такава малка степен предрешена, че по-скоро едва чрез нея тя може да се превърне в смислово-историческа тема.

Да се вижда в Хусерловата рефлексия върху историята на философията свидетелство за отричане от неговите начални идеи или още повече да се разбира тя в смисъла на един исторически релативизъм, признаването на който би

трябвало в последна сметка да служи на собственото търсене на познание, би означавало изцяло да се изпусне от поглед трансцендентално-феноменологическата перспектива, в която Хусерл накрая тематизира историята. Сега Хусерл се възприема по-ясно от когато и да било преди това като “наследник на миналото” и затова изисква “подробни и критически рефлексии”. Те трябва обаче изрично да се отнасят не до “външните” исторически факти, а до въпроса за техния вътрешен смисъл, за да доведат до радикално саморазбиране чрез обратно питане за това, какво е било желано като философия и е продължавало да се желае през всичките влизаци във връзка помежду си философии (16, вж. 71 и сл.), а именно напредващото самопроявяване и самоопределяне на разума; така за Хусерл историята на философията е възможна единствено и само като история на опитите да се служи на тази единствена цел.

Както по всичко личи, това не е история на философията, в която прибързано би могла да се проектира по умозрителен начин една телеология на разума. Напротив: като история на философските факти и следователно като част от историята на света, тя се представя като различна всеки път, в обръкващото многообразие от сменящи се системи – различни и чужди дотогава, докато особеното в тях не бъде видяно като собствена смислова предпоставка.

Едва от тази гледна точка може да се разбере това, което Хусерл поставя като изискване с необходимостта на историята за феноменологията. Тя означава не само необходимост от историческо самоосъзнаване в необходимостта на нашата историческа ситуация – ако и тя да е била поводът за обръщането на Хусерл към историята на философията. Тя означава по-скоро вътрешна необходимост, която спада към Хусерловата “вътрешна история” или към интенционалната история: неизбежността на връщането към собствените смислови предпоставки, на разрушаването на всички мними самоочевидности, тъй като те не са нищо друго освен “*предразсъдъци...*”, неясноти, произтичащи от седиментирането на традицията” (73). Това прозрение обаче в никакъв случай не е прозрение на даден исторически момент, което в друг, по-късен момент би могло отново да бъде ‘премахнато’ по методически път. Самото то може да стане традиция в нов смисъл: като въвеждащо една критическа трансцендентална история на философията, която винаги си поставя една и съща задача, а именно – да схване себе си в своя исторически промислив образ като смислово наследство, за да отговори на изискването за постигане на

последното възможно самоосъзнаване и последната възможна отговорност пред себе си.

Това, че подетата най-накрая от Хусерл история не трябва да се разбира като един вид оставащо в света разглеждане на историята, а че тя е история само в контекста на неотстъпното следване на онази конститутивно-аналитична проблематика, която характеризира Хусерловата трансцендентално-феноменологическа работа като цяло, е факт със самостоятелно значение. Това имплицира на първо място, че от методическа гледна точка интенционалната история на Хусерл не е по принцип нищо друго освен интенционален анализ. В крайното изчерпване на неговите средства, той се превръща в интенционално-исторически анализ и при ретроспективния поглед към неговите начала се оказва, че винаги е бил такъв, само че неговите собствени възможности са оставали скрити дотогава, докато той не е намерил потвърждение чрез прилагането му върху исторически дадености.

При целия, ясно очертаващ се континуитет в развитието на Хусерловата феноменология, в произведението му за *Кризата* наистина се намира нещо радикално ново, а именно, че сега вече неговият метод бива изпробван върху предметност, която не трябва да се разглежда – както досега – единствено с оглед на предметната си комплексност, според различни степени на фундиране, а според смислово-конститутивни 'слоеве', и то по такъв начин, че в тях тя да достигне до феноменологическия поглед като станала в историческа 'последователност' предметност. Това, което обаче от друга страна прави впечатление в Хусерловата интенционална история, е, че нейната необоснована претенция е насочена единствено към поредици от такъв род, които – като последователни редове от учредявания на смисъл и смислови седиментации – в никакъв случай не са *eo ipso* времеви поредици. Но обстоятелството, че от гледна точка на естествената нагласа те се явяват *като* подлежащо на датирание и хронологично фиксиране време, трябва да се наложи в рамките на епохе като един вид индекс за време, който от своя страна изиска не само темпорален, а и трансцендентално-исторически анализ. Фактът, че тук Хусерл не обръща внимание на това обстоятелство и че многократно говори като за просто "външни факти", които по никакъв начин не засягат "вътрешната история", не бива да заблуждава относно наличието на все още неразработени проблеми, за които феноменологията трябва да си даде сметка, ако иска да изпълни и задачата си за конститутивно-аналитично проясняване на историята.

Ако е ясно, че в късното си творчество Хусерл използва за изследването на историята онези методически възможности, които са се съдържали от самото начало в неговия генетично-конститутивен анализ, то сега вече трябва да се постави въпросът, как интенционалната история се налага или би могла да се наложи и в Хусерловия анализ на жизнения свят, ако тя бъде приложена последователно и експлицитно, което при самия Хусерл все още до голяма степен липсва.

Не може да не се вземе под внимание фактът, че в *Кризата* Хусерловата теория за жизнения свят не започва едва там, където тя трябва да посочи нов път в трансценденталната феноменология, а още при предварителните му исторически размишления. Трябва да се отбележи, че тук едната от двете функции, които Хусерл приписва на жизнения свят за трансценденталната феноменология, а именно – функцията му на "почва" за фундирането на валидността на модерната наука, е напълно изявена. Това, което Хусерл е изложил по този въпрос в параграфите за Галилей, отговаря най-точно на неговата интенционално-историческа програма в ръкописа му за геометрията, доколкото тук не възникват особени проблеми поради различния характер на природната предметност. Тъкмо тези особени проблеми обаче се проявяват като апории, доколкото интенционално-историческият анализ, вместо да проникне в тях, се спира пред тях.

Начинът, по който Хусерл подробно проследява в смислово-генетичен план стъпките на конституиране на науката, показвайки възможността за конструиране на геометрични величини чрез "оперативно" определяне, изхождайки от донаучните фундаментални образувания, и след това пристъпва към стъпаловидно квантифициране на природата, за да проясни обективно реалното познание на "един нов вид предвидимост и изчислимост" (20 и сл.), позволява да се разбере как трябва да се овладее задачата за философско самоосмисляне чрез обратно питане за смисловия произход на модерната физика с нейните смислови преобразувания на жизнено-световите дадености.

Едновременно с това обаче става ясна и една особена перспектива, от която тук е видян жизненият свят. Като свят, доколкото на първо време науката изобщо не се свързва с него, той е свят на елементарно преживяващия живот и като такъв носи в субективната си относителност и в историческата си променливост белези, които отчасти са съвсем негодни за основополагане на науката, отчасти дори ѝ противоречат. Тази констатация обаче произтича вече от една

напълно определена, насочена към специфична цел рефлексия, в която трябва да се тематизира не жизненият свят като такъв, а само *като* смислов фундамент на обективната наука. Като "почва" за изграждането на науката, което подлежи на смислово-генетично проявяване, жизненият свят не е просто даден на феноменологическия анализ, а по-скоро трябва да бъде постигнат чрез него.

Това обаче не означава само, че като фундамент за валидността на науката жизненият свят не може да бъде свят на конкретното общностно осъществяване на живота вече поради самото това, че за тази цел той трябва да бъде подложен на различни рефлектиращи операции, примерно на ейдетичната вариация с цел излагане на неговия универсален каузален стил (28 и сл.). Защото и една по такъв начин придобита обща инвариантна светова структура би останала от гледна точка на смисъла си все още структура на един предпоставен като даден свят. И тук решаващо е по-скоро това, че като смислова почва на науката жизненият свят изобщо не може да бъде намерен извън една специфична проблематизация на трансценденталната феноменология. Това се вижда още в Хусерловите обозначения; такива характеристики като "смислова почва", "смислов произход", "смислов фундамент" са лишени от всякакво светово значение. Подобно на приписаната по-късно на жизнения свят функция на водеща нишка при регресивния ход към конституиращата света субективност, функцията на почва е една *трансцендентална функция*, присъдена му в рамките на една феноменология, чиято основна грижа е, изхождайки от него, по смислово-генетичен път да направи разбираема обективната наука.

Ако обаче изследването на жизнения свят като "почва" на науката се разбира само като трансцендентално-феноменологически проект, то тогава не без утежняващи недоразумения би могло да се помисли, че тук жизненият свят като цяло все пак е оставен в неговата естествена светова даденост. Ако той бъде схванат по-скоро, подобно на историята, от самото начало в рамките на епохе, тоест като трансцендентален феномен на света, от това следва, че той с необходимост трябва да бъде взет *a limine* в смисъла на своята "пълна конкретност": смислово-генетичното изследване се определя по същество като обратно питане, като ретроспективен ход към смисловия произход. Следователно то не може да започне от жизнения свят, а само изхождайки от предзаданата, респ. приетата като предзададена, наука, да пита обратно за него, търсейки го по този начин като почва:

къде да се намери произходът на валидността на вече конституираните научни образувания. Именно от това следва, че тук жизненият свят в своята вече обхващаща и науката пълна конкретност трябва да се удържа в епохе, за да бъде изобщо възможно неговото разпитване като почва и фундамент на валидността на науката⁶.

Феноменологическото проблематизиране на жизнения свят по-специално *като* "почва" на обективната наука се представя по този начин като резултат от една стъпка, която в прецизния Хусерлов смисъл трябва да се характеризира като тематизиране. На фона на феномена на целокупния жизнен свят то откроява това, което трябва да се превърне в определен предмет на експлицитно проучване – в дадения случай това е смисловият генезис на научните образувания, – оставя обаче временно всички по-нататъшни определения на жизнения свят в стадия им на хоризонт на голи съ-дадености.

Тъкмо това тематизиране обаче изправя съвсем скоро Хусерл пред една заслужаваща внимание безизходност: очевидно науката трябва да бъде анализирана и по такъв начин по отношение на жизнения свят, че да може да бъде направена проницаема не само като произтичаща от него, но и като въздействаща обратно върху него (60). Това, че от една страна, жизненият свят е фундамент за валидността на науката, но че от друга – и научните резултати имат значение за жизнения свят и като такива постоянно се присъединяват към неговия запас (134), се представя за Хусерл като парадоксалност, която той не е в състояние да овладее. Как е възможно всъщност жизненият свят да бъде свят преди науката и да бъде определен чрез науката? Недомислицата за един донаучен и извъннаучен свят, който все пак трябва да причислява всички научни резултати към собствения си запас, освен това не би могла да стане и водеща нишка за една трансцендентална феноменология, така че от първата апория изглежда да следва втора.

Това, което все пак прави впечатление в направените в тази връзка формулировки на Хусерл, е 'едновременността', в която жизненият свят се вижда като едното и като другото.

⁶ Само в тази пълна конкретност той може да поеме и своята по-късна функция на водеща нишка за намирането на път в трансценденталната феноменология (105 и сл.). За отнасящите се до това трудности вж. U. Claesges, *Zweideutigkeiten in Husserls Lebenswelt-Begriff*, in: *Perspektiven a.a.O.*, стр. 85-101. Въпросът, доколко дискутираната там подробно апория на двете функции – тази на 'почва' и тази на 'водеща нишка', които Клаесес обвързва с две различни Хусерлови понятия за жизнен свят, става разрешима след нашия анализ, трябва да остане открит, още повече, че оная апория илюстрира урва, върху която трябва да се ограничим в следващия текст.

‘Едновременното’ съществуване като едното и като другото, без двете да могат да бъдат идентифицирани едно с друго, означава, разбира се, несъвместимост, която обременява феноменологическия анализ, докато не се открие възможност за ценно преодоляване. Незабелязаният от Хусерл в тази връзка ‘хоризонт’, що се отнася до неговото тематизиране на функцията на жизнения свят като почва на науката, не е обаче нищо друго освен хоризонтът на историята. Онова парадоксално “както-така-и” има наистина една крайно обърквана за феноменологията, но все пак принципно достъпна за нейния анализ *интенсионално-историческа структура*. Тя действително е неблагоприятно скрита от метафората за ‘почвата’.

Особената проблематика тук се състои в това, че конституирането на образуванията на опитната наука вече не може да бъде схванато изключително като смислово конституиране, ‘фундирано’ само в последна сметка в даденостите на нагледа, което Хусерл се опитва да докаже например за чисто логически и чисто математически образувания в тяхната идеална обективност – поради което и те не случайно никога не биха могли да доведат до онези измествания и прикривания на смисъла в донаучния свят, които са се осъществили по-специално чрез модерното природознание.

Решаващото условие, което прави изобщо възможно да се стигне до това, е, че образуванията на опитната наука, нейните понятия, тези, теории, придобиват смисъл не вече от доказани предварителни постижения на просто нагледните жизнено-светови конституции заедно с категориалните постижения от по-висока степен посредством “идеализация”, а че подобни смислови конституции трябва да се докажат като валидни и в жизнения свят – в него и в никой друг. Фигуративното говорене за един “свят на науката”, на което Хусерл от време на време се поддава и което бива многократно подражавано, не бива да замъглява факта, че специално от гледна точка на въпроса за смисловия произход на обективната наука жизненият свят не е фундамент в смисъл, че сякаш носи един изграден върху себе си и скриващ го втори свят, както лесно може да внуши образът на почвата. По-скоро е важно да се види, че като такъв тук жизненият свят има двоен методически статус, доколкото тъкмо онези обективни учредявания на смисъл са не само скицирани в активно конституиране ‘въз основа’ на жизнено-светови предзаданости, но и изискват валидност за самите себе си⁷. Само

7 Хусерловият въпрос за смисловите фундаменти на науката не бива да се смесва с търсенето на емпирични доказателства в науката. Като феноменологически въпрос той няма нищо общо с емпиричните проверки на теориите, които трябва да

че жизненият свят – и в това се състои съществената трудност за конститутивно-генетичния анализ – по начало не е пригоден да дава подобни гаранции за валидност: в сложната мрежа на неговите пасивни предконституции, от които той просто като такъв формира собствения си донаучен запас, не могат да се срещнат тъкмо такива конституции, които черпят *мотивацията* си от научна активност, например формулиране на хипотези и конструиране на теории. Поради това те първо трябва да се наложат като валидни в жизнения свят, а затова са необходими собствени приготовления, които, макар и да не са мотивирани *от* жизнения свят, все пак трябва да се направят *в* него.

Всички експериментални подготвителни работи на науката са следователно част както от научната, така и от жизнено-световата практика: като част от научната практика те служат на изпълнението на претенцията за валидност на научните конструкции (или на нейното отхвърляне) и в това отношение са според Хусерл учредяване на ‘пълния’ смисъл на образуванията на опитната наука; като част от жизнено-световата практика те трябва да *създадат* върху основата на вече задействания преди това натрупан жизнено-светови опит нещо принципно *ново в жизнения свят*. Към това спадат преди всичко уреди и инструменти, чрез които се стига до нови начини на виждане, променени форми на интерпретация на жизнено-световите взаимовръзки и които от своя страна влизат в най-разнообразни жизнено-светови отношения, стават близки чрез боравенето с тях – неразбрани там, където не могат да бъдат видяни ‘в хоризонта’ на научните образувания, които си служат с тях за фундирането на валидността си, причисляващи се постепенно обаче към предметите на един нагледен и в крайна сметка дори елементарен опит в степената, в която тяхното манипулиране протича безпрепятствено и фундирането на тяхната валидност се счита за завършено.

Този процес има предвид Хусерл, когато говори за из-

бъдат проведени на практика. “Важно е не да се гарантира обективност, а да се разбере обективността”, тя “да се разбере, тъй да се каже, назад” в сферата на субективността (193). В това се вижда във всеки случай трансцендентално-феноменологическото обръщане тъкмо на онези научно-теоретична проблематика; и това, което Хусерл е видял в разглежданата тук апория на ‘жизнения свят като смислов фундамент на науките’ и ‘жизнения свят’ в ‘пълна конкретност’ (като в него се включват и научните резултати), е било *in pise* съвременната научно-теоретична проблематика, засягаща разграничаването между контекст на откриване и контекст на изпробване на теории. И тъй като тя не случайно е могла да бъде адекватно разбрана само при условие, че се вземе под внимание историята на науката, Хусерл, който наистина я забелязва, но не успява да разбере изцяло интенционално-историческата структура на проблема, изпада в тази трудност, за която става дума тук.

местване на смисъла, за прикриване на смисъла на първоначалния жизнен свят. Той означава обаче в същото време седиментиране на смисъла от особен род в самия жизнен свят: като принципно проникнем, разбираем в научния проблематичен хоризонт нов придобит опит, научните резултати биват постепенно инкорпорирани от жизнения свят по такъв начин, че въпросът за техния смислов произход вече изобщо не се поставя, реактивирането на първоначалното учредяване на техния смисъл не се осъществява и те постепенно биват причислени към жизнения свят. По такъв начин обаче и науката непрекъснато участва в конституирането на жизнения свят и под формата на временно гарантирани резултати сама поема функцията на 'почва' за по-нататъшно преобразуване на жизнено-световия опит.

С това не възнамеряваме феноменологически анализ, а само скица на онази проблематика, за която той трябва да си даде сметка, ако иска да включи въпроса за обективната наука като производство от някога активни учредявания на смисъл и смислови седиментации. Това, към което е разумно да се насочи този въпрос на Хусерл, е следователно не стъпаловидният регрес през смисловите пластове на науката, докато се стигне накрая до един жизнен свят, който сякаш е даден веднъж завинаги като тяхна почва през всички времена – недокоснат от промяната на науката, като че ли тази промяна не се осъществява и в самия него. Трябва да се види, че допускането за подобна непоклатима, донаучна 'почва' не би било нищо друго освен фикция, и то тъкмо една феноменологическа фикция в епохе.

С това, разбира се, не искаме да кажем, че няма жизнен свят преди и извън цялата наука. Да се твърди подобно нещо, би било недопустимо дори и при условие, че науката не беше просто фактическо, случайно начинание, което споделя този си характер с всички културни постижения, които имат начало в историята. Какво обаче означава това, че модерната наука някога е започнала, което многократно се подчертава и от Хусерл? То означава, че един жизнен свят – *доколкото* се разглежда като смислов фундамент на модерната наука – престава да бъде донаучен точно в този момент, в който му се припише онази функция. Това, което след установяването на модерната наука придава смисъл на говоренето за донаучен жизнен свят, е единствено фактът, че един вече прибавен към него запас от научни възгледи се счита толкова саморазбиращо се за инкорпорирани в него, че от гледна точка на съответните *нови* научни конструкции и *по отношение на тях* той може да бъде преживян като вече 'до-

научен. Друг смисъл на говоренето за донаучност просто не може да се легитимира строго терминологично – дори и в исторически аспект: жизненият свят преди появата на модерната наука или жизненият свят на други култури, които не попадат или не са попаднали в обсега на нейното въздействие, не е 'донаучен' свят, доколкото той в никакъв случай не предлага адекватни гледни точки за подобно характеризиране; там, където обаче той оправдано се схваща като донаучен, то това е или в смисъла на нерелевантната забравеност на неговите научни импликации, която между впрочем може да е напълно оправдана за някои от неговите въпроси, или в спомнатия смисъл, който това характеризираше прясък на жизнения свят, но винаги само по отношение на точно определени и изпълнени научни предпоставки, както и по отношение на ясно поставени нови въпроси на науката.

От това следва, че единственото, което може да означава Хусерловото изискване за регресивен ход към смисловите фундаменти на науката е смислово-генетичното реактивиране на някога задействаните учредявания на смисъл за *определени в дадения момент* научни образувания през всички техни седиментации – и то по такъв начин, че от гледна точка на предпоставките, намеренията и целите си да станат 'повторяеми' и онези подготвителни работи, които е трябвало да се осъществят в жизнения свят с цел фундиране валидността на научните образувания – подготвителни работи обаче, които от своя страна са преобразили и преобразували жизнения свят в светлината на един научен въпрос. Ако е вярно обаче, че не на последно място от подобни въпроси зависи в частност доколко и по какъв начин една мотивирана от тях непозната дотогава жизнено-светова практика води до онези прикривания и измествания на смисъл, които се осъществяват в жизнения свят и които според Хусерл трябва да се отстранят, което означава обаче те да се експлицират като непознати смислови импликации на самия жизнен свят, то тогава става ясно, че за решаването на задачи от този вид феноменологията не може да се абстрахира от съответното историческо място в процеса на развитие на науката, от което тя поставя въпроса за жизнено-световата смислова почва на науката.

Така понятието "почва" се превръща в трансцендентално-историческо понятие. Неговата функция, която Хусерл приписва на жизнения свят с цел смислово-конститутивно проясняване на обективната наука, е функция, която може да се прояви само *смислово-исторически*. Тя изправя феноменологията пред задачата да продължава да усъвършенства своя досе-

га само в наченки развит интенционално-исторически анализ, за да може и в полето на обективната наука да се придобие чрез "собствено усилие" един възглед, който Хусерл с обръщането си към историята отдавна вече е формулирал за самата философия: това е възгледът, че седиментираната мисловност, която като нещо саморазбиращо се образува почвата на неисторическата работа, трябва отново да се направи жива в нейния скрит исторически смисъл, защото това е "най-дълбокото самоосмисляне в посока към едно саморазбиране на това, към какво всъщност се стремим като тези, които сме, а именно като исторически същества" (73).

КРИЗАТА НА ЕВРОПЕЙСКАТА КУЛТУРА – ЕДНО ПРОБЛЕМНО НАСЛЕДСТВО НА ХУСЕРЛОВАТА ФИЛОСОФИЯ*

Открай време кризите са тема на исторически, икономически, политологически и социологически изследвания. Дотогава те изглеждат специфични за отделните сфери и специалните дисциплини виждат предизвикателство в техния анализ и търсенето на пътища за тяхното преодоляване. Заедно с това в степента, в която нараства комплексността и взаимната зависимост на кризисните симптоми, стават все по-наложителни интердисциплинарни научни усилия и политическо сътрудничество на наднационално равнище.

Само че подобни, отдавна познати типове кризи не са единствените, които днес определят публичната дискусия в най-широка перспектива. Освен това не само умножените и едва отскоро дискутирани сфери от кризисни явления са тези, които понастоящем държат будно изостреното съзнание за кризи. Днес често се говори не само мимоходом за обща "криза на смисъла". Тя се отнася не само до един или друг, загубил устойчивостта си жизнен ред или просто до заплахата и загубата на ориентация в отделни провинции на нашия живот. В нея изглежда застрашена по-скоро една смислова цялост, и то по такъв начин, че дори и там, където единичното човешко съществуване изглежда гарантирано от гледна точка на външните си условия и достатъчно сигурно, настоятелно се поставя принципният въпрос, какво става с нас сред модерния свят и докъде ще стигнем в него с нашите начинания – в света, който като природен и социален свят е станал за нас неизменна основа на нашето съществуване и предмет на постоянни и при това непрекъснато ускоряващи се промени.

* Текстът е публикуван в (и преведен от): *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Bd. 50, Heft 1/2, Januar-Juni 1996, pp. 309-322; бел. бълг. издател.